

SÖZ QALASI - XƏLƏFLİ İŞİĞİ

Ötərxan ELTAC

Deyilənə görə, Əli Rza beş-altı yaşında at minmək üçün aləmi bir-birinə qatırmış. Onun bu hərəkəti valideynlərini narazi salsa da, sözündən dönmürmüş. Bir gün atası Əli Rzanı sakitləşdirmek üçün: "Göydəmir ürgəni öyrəndən kimi onu sənə verəcəyəm" deyir. Elə o vaxtdan, balaca Əli Rza Göydəmir ürgənin öyrənilib-minilmək vaxtını həsrətə gözləməyə başlayır.

Vaxt-vədə yetişir. Minik vaxtı çatmış dayları kəməndlə tutub məngənəyə salır, onları ram etməyə çalışırlar. Nəhayət, növbə Göydəmir ürgəyə çatır. O da digərləri kimi atılıb-düşür, yerə-göyə sığdır. Ürgənin üşyani o həddə çatır ki, çəpərləmiş sahəni də yarib keçir. Gözü ayağının altını görməyən Göydəmir sanki insan oğlundan xilas olmaq üçün özünü daşaqayaya çırpıraq məhv eləyir. Beləcə, hələ həyatı dərk etməyən Əli Rza sevdiyi varlığın acı ölümüne ilk dəfə göz yaşı axıdır. Və bu amansız ölüm o vaxtdan bu vaxtacan onu tərk etmir.

İstəkli oxucum, əbəs yero Əli Rza Xələflinin uşaqlıq illerinə dönmədim. Əbəs yero göy ürgəni xatırlamadım...

Göydəmir ürgə Xələfli ömrünə yazılın qismət və Tanrıının əvəzsiz neməti idi. Göydəmir ürgə zirvələrə büləndən söz səltənətinin özüllü, davamlılığı və dəyanıqlılığı iddi. Göydəmir ürgə bir xırıdarın İLHAM PƏRİSİ, Haqqın bəxş etdiyi buta idi. Göydəmir ürgə sirlə qırx qapının açarı, ədəbi mühitin əbədiyyaşarlılığı iddi. Göydəmir ürgə Xələfli yolunda yanan yaşıl işıq və passionar bir söz zərgərinin çatacağı məqam iddi.

Bəli, qeyd etdim ki, Göydəmir ürgə Xələflinin İLHAM PƏRİSİ idi. Bu bir həqiqətdir. Aclı-şirinli həqiqət. Xələfli bu həqiqətdə özünü tapıb, daha doğrusu, özünü kəşf eləyib. O kəşfin səhifələrində göy ürgənin boyunduruqdan uzaq azadlıq harayı, azadlıq mücadiləsi var. İnsan oğluna tabe olmamaq üçün dəli nərəsi, qəlbəri titrədən kişnərtisi və mühasirəni yarmaq üçün təkbaşına üşyani, harayı, fərəyadi, acı göz yaşları Xələfli yaradıcılığının ana xətti, bel sütunudur. Göy ürgənin vaxtsız ölümünü dərd eləyən dərdiməndə o vaxtdan bu vaxtacan nədən yazdisa, göy ürgənin kişnərtisi duyuldu orada. Hansı janra müraciət etdi, kədərin, nisgilin, dərdin bəxş etdiyi fəvqəl bir güc hiss etdi özündə. O güc həmin göy ürgənin azadlıq üşyənindən doğan əbədiyyaşarlıq və ölümüslükdür. Və bəlkə də Əli Rza yaradıcılığı Göydəmir ürgə üçün axtadığı göz yaşalarıdır. Bəs, əslində Xələfli kimdir?!

O, bir sərrafdır, xiridardır. O, ucalığın cövhəri, zamanın əyilməyən tərəzisidir. O, bənzərsiz orman, çağlayan bulaqdır.

...Ona görə də gah onu "tənha ozan", gah "poetinin Xudafərin körpüsü" adlandırdılar, gah da "sinəsi faydalı qazıntı yatağıdır" dedilər. Bəzən də "dərdli elin dərdimənd şairi" kimi xitab etdi. Doğrudan da, haqq aşiqi kimi dilindən puçulanınlar zamanın intəhasızlığında boy verib "o taya da yetdi, bu taya da". Əsrlərə sinə gərən həsrət körpüsündən yarat-

dığı poetik lövhələr ruhumuzu işıqlandırıldı. O işığı tutiyə bildik. Nurlansın, - deyə gözümüzə sürdü. Zamanın yandırıcı ilgimənə sinə gərən o işıq getdikcə sələləndi, dağların köksündən çağlayan o bulaq getdikcə gurladı. Çünkü işıq haqq və ədalətin nuru olduğu kimi, bulaq da saflığın, paklığın təmsilcisidir. Ona görə də işıq və su müqəddəs hesab edilir.

Deyirlər ki, "Güneş nə qədər yüksəkliyə qalxa, ətraf bir o qədər çox işıqlanın" - Xələfli zirvəsi -Xələfli qalası kimi. O zirvənin, daha doğrusu, o qalanın mayası haqq və ədalətdən yoğrulub saflıq və paklıq kərpiciylə quruldu. Çünkü Dədəm Qorqudun öyüldərindən qovrulan, Sarı Aşiq ormanın dəstə tutan, Nizami dəryasında lelə-gövhərə çevrilən, Xətainin qılınıcı tek kəsərli, Hüseyin Kürdəoglutək əzəmətli, Şəhriyar nisgilli, UluTürk yanğılı, Zəlimxan harayı "SÖZ QALASI"nın özülü minilliklərə söykənir. Zamanın sərt qasırğaları, dağdıcı tufanları o özüllü laxlatmadısa, deməli, o qala çox zamanları adlayacaq.

Əli Rza Xələfli... Söz haləsiyle əhatələndi. Sözdə tapdı qüdrəti, cəsarəti. Söz hikmetdi - dedi. Hikmətə tapındı. Hikmətdən dəstə tutub ehtiyacı olanlara payladı. Qətran Təbrizi demişkən: "Söz ruhun ölçüsü, ağıl sözün tərəzisidir." Elə ruhun ölçüsündə, ağılin tərəzisində sözü sözə qoşub karvan düzəldti, qəlbini isə karvan üçün körpü etdi. İlk tumurcuq da həmin gün çatladi. "Karvan körpüdən keçir" tumurcuğu... Baxmayaraq ki, o vaxta qədər ədəbi tarlada çox güller əkmışdı, ətrini duya-duya. Şitil basdırıb qəlbinin hərarətini vermişdi. O hərarətli lövhələr dildən-dilə keçib könül ovsunlaşıqca, daha da ilhamlanmışdı. Özü də hiss etmədən sabaha dirigözlü çıxmışdı o gün. Təbin bakirəliyindən "Baş daşının ağruları" doğulmuşdu. Portret cizgilərlə "Yurdun övladları"nı nəqs edəndə Xələfli duyusallığı qəblələri kövrəltdi. Çünkü ele, obaya, torpağa, dövlətə, dövlətçiliyə bağlılığı ilə iibrət, örnek mərtəbəsinə qalxa bilmişdi. "Ocağının işığı"nda getdiyi yolu bir daha aydınlatdı. Axi o yol əzablardan, məşəqqətlərdən, yadellilərin zülmündən aranaraq salınıb. Ona görə də o yolu yolcusu olmaq dize təpər, ürəye qüvvət gətirir. O yol haralardan keçmir ki... Əli Rza Xələfli elə məhz o yolda tariximizin açılmayan sirləri ilə rastlaşır. Onlara aydınlıq gətirmək, yaddaşımızı təzələmək üçün neçə-neçə əsrlərə söykənən nişanələrdə əcdadlarımızın itib-batmaqdə olan izini "İçərişəhər, daşlar, insanlar"la qara kölgələrdən xilas edib. Araşdırmları, yəzib-yaratdığı hər cümlə, hər misra, hətta hər söz belə, bu müqəddəs yurdun ağrılı-acılı, kədərli, nisgilli gününə həsr edilmişdi, bəlkə də "Həsrət körpüsü" yaranmazdı. Uzun illər insan nəfəsi dəyməyən, ayaq izlərini ot basan körpünü deyirəm...

Əli Rza hansı ədəbi janra müraciət etdi, özünü orada gördü. Çünkü söz axtarışında olmadı heç vaxt. Bərəkətli süfrə kimi söz onun qarşısında açıldı hər zaman. Bu, uca Haqqın bir lütfü olmaqla yanaşı, sözün müqəddəsliyini, bakırılıyını dərk etməklə "Sözə doğru" istiqamətlənib. Axi sözə yaranır hissiyatı ram eləyən kəlmələr. "Dünyanın söz izi"ndə özünü görmək hər söz sahibinə nəsib olmasa da, təkamül dərəcəsinin ölçü "Meyar"ı müəllifin yaradıcılığında tektonik qırılmaların olmadığını bir daha sübut etdi. Torpaqlarımızın birlüyü, bütövlüyü uğrunda şəhidlik məqamına yüksələn Fuad Qəribəoglunun böyük bir şair, tanınmış nasır, yaxud da görkəmli rəssam olacağına əmin olan Xələfli hələ 20 yaşına çatmayı istedad sahibinin (Yazıcılar Birliyinin üzvü idi) yoxluğuna ürək ağrısı ilə təəssüflənir. Beləliklə, duyumu, duygusu ilə yaşıdlarından fərqlənən Fuadın nakam arzu və istəklərini "Arzulara dəyən gülə" ilə nəzəmə çəkir.

Bir gün də "Dilimiz - varlığımız" adlı ədəbi (əlmi) bir buket bağladı Əli Rza - hər kəsə erməğan olsun deyə... Dilimizin saflığını qorudu, onu tüfeyli, vulqar

sözlərdən, varvarizmlərdən kənar tutmağa çalışdı. Beləliklə, bu elmi buket hər kəsin masaüstü kitabına çevrildi. O, düşüncəsinə ad insanın kimliyini göstərmək yanaşı, onun hansı xarakterə malik olduğunu özündə ehtiva edir. Yəni ad insanın şəxsiyyətini (mənfi və müsbət olduğunu) təsdiqləyən bir koddur. Kod nə qədər sirlə, müəmmalı olsa da, Xələfli işığı onu aydınlatmayı bacarır - "Adı Şadiman olanın..." əsərindəki kimi...

Əli Rza poeziyasında torpaq ətri var, yurd nigili var... Əli Rzanın səsində dağları silkəleyən haray, döryaları coşdurən firtına var... Əli Rzanın gözlərinin dərinliyində güclə sezilə biləcək bir ağrı, bir nisgil var. Bizi parçalayan, bizi birbirimə tamarzi qoyan, torpaqlarımız üzərində dövlətləşən mənfurların sinə-

vasitəsilə "Rəssamin kitabı"nı oxuya bilməzdi. Baxmayaraq ki, bələdçi qızla müqayisədə daha geniş dünyagörüşünə, intellektual səviyyəyə, savada və peşə hazırlılığına malik idi. Bəlkə də Leyləni başqa bir bələdçi əvəz etsədi, nə "Od" yaranardı, nə də bu əsər "dünya modeli" olaraq Azərbaycan ədəbiyyatında vətəndaşlıq hüququnu qazanardı.

Xələfli çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının ən parlaq nümayənlərindən biridir. Onun yaradıcılığında Şərq-Qərb və xüsusi də türk ədəbiyyatı böyük önem daşıyır. Gərgin araşdırmların neticəsi olaraq, ərsəyə gələn "Aydın Abi və Türkiyə ədəbiyyatı" müəllifin yaradıcılığına işıq tutan ən parlaq sehifələrindən biridir.

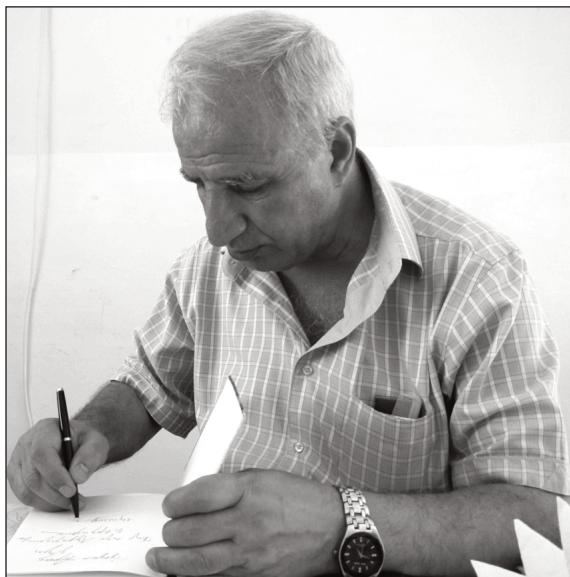
Vətən və Millet anlayışlarının reallığı əvvərilməsi və praktik güc qazanaraq varlığımıza zəmin yaratması üçün İnsanın vətəndaşlıq amalını özünün həyat kredosuna çevirməsi əsas şərtidir (Ə.R.Xələfli). "Ağrı" içində qovrulan məməkətimizin cəsarətli oğulları sırasında sərhəd diriyətək soyuğa, şaxtaya, qızmar istiyə tablaşanlardan biri də Hippokrat andı içən Kamil Xanlar oğludur. Təbii ki, o da rahat kreslo arxasında ömür sürmək istəyordı. Amma Vətən - Qarabağ mühəribəsi ona daha üstün düşüncə, daha fərqli həyat nəsib elədi. Bir sözə, yurd sevgisi onu müqəddəsliyə istiqamətləndirdi.

"Bir bayati çağırdım" anaların yurd fəryadından... bir bayati çağırıdım əlixinə nişanlı qızların girov düşməməsi üçün tullandığı qayalarдан... bir bayati çağırıdım oğul həsrəti ataların ümidi dolu baxışlarından... Bir bayati çağırıdım şəhid qanıyla yoğunluq torpaqları düşmən caynağından azad etməyə müsələhə olan qoç oğullardan... bir bayati çağırıdım düşmənə tuşlanan gülə səsindən... bir bayati çağırıdım... Əli Rza Xələfli bayati çağırı-çağıra "Söz içinde söz" yaratdı. "Vaqifliyin poetik sırrı"ni açdı. Yurd həsrəti, vətən mahəbbətli çiçək torpalarından dəstə bağlayıb "Həsrətdən üzü bəri" boylandı. Elə deyəsan sözün mayası da nisgildən, ələmdən, kədərdən, qəmdən tutulub. Bəlkə də Xələflinin nisgili hopub sözə! Deyirlər dərd şirədir, sözü qiyətə mindirir. Qiymətli söz ovsun, ovsun isə ruhun hakimliyidir. Deməli, sözün özü dərə üzərində qurularsa, kimliyimizi təsdiqləyen "qala"lar kimi əbədiyyaşar olar. Və yalnız əbədiyyaşarlar "Sözün yedidən gözəli"ni yarada bilər.

Xələfli demişkən: "...Söz və qan əvvəldən qohum olub, can bir, qəlb bir. Dədə Qorqudun qopuzunda bir dil sözdürse, bir dil də qandır. Bugacın kürəyinə sancılan ox, Beyrəyi çapan qılinc, nəsilləri bir-birinə çevirən tamah... qanın dənişan dilidir". Xələfli onu da xatırlayır ki: "Anam yaxşı xalçaçı idi. Xonça kilimlər, palazlar, qaragözər... və bir də gəbələr - adamı birçə baxışıyla ovsunlayan gəbələr... hərdən gəbə çəşnilərində qırmızı buludlar gördüm. Etiraz edirdim, bulud qırmızı olmaz axı... sonralar töbəti öyrəndikcə qan-qırmızı buludları da gördüm. O vaxt anamdan soruşanda ki, bulud niyə qırmızıdır? - deyirdi ki, haradasa haqsızlıq var. Qan su yerinə axır. Qan göyün üzünə vurur." Torpaqlarımızın bütövlüyü uğruna şəhid olan Ceyhun Orucəliyev da haqsızlığın qurbanı oldu. Qan su yerinə axdı, göy üzünə vurdu. Beləcə, Əli Rza təfəkküründən "Söz və qan" sözüldü.

"Üzü Qarabağa" yol aldıq ki, yollarımızı daş-çınqlıdan təmizləyək. Murdar nəfəsləri müqəddəs ocaqlardan kəsək. Bu yolda nə qədər şəhid versək də, isti ocaqdan didərgin düşsək də, yüz illərlə qurub yaradığımız topdağıtmaz saraylarımız yerlə bir edilsə də, torpağa bağlılığımız bizi yenilməyə qoymadı. Yurdumuza döncəyimiz gün üçün içimizdə yandırılmış işi alovlandırmışa çalışdıq. Elə vaxtdan "Üzü Qarabağa" sari yatırıq.

(Davamı 16-cı səhifədə)

(Əvvəli 12-ci səhifədə)

Xələfli görkəmli ədəbiyyatşünas-tənqidçi Təyyar Salamoğlunun həyat və yaradıcılığının fövqündən doğan “Tənqidçinin azərbaycançılıq ideali” əsərini isə çağdaş ədəbi tənqidimizin azərbaycançılığı ideologiya baxımından münasibətinin araşdırılmasına və tədqiqinə həsr edib. Bu onun daha yüksək keyfiyyət dərəcəsinə çatmasının, daha doğrusu, coxcəhətli yaradıcılığının göz qamaşdırıran işığıdır.

Əli Rza Xələfli “Murad quşu” əfsanəsi ilə Hafiz Əlini kəşf etdi və bir daha təsdiqlədi ki, söz, sənət insanlıq uğrunda vuruşan əsgərdir. Onu da qeyd edim ki, əsərdə Hafiz Əli duyğunun məntiqi ardıcılılığı onun bir sənətkar kimi yüksəlişini və poetik kamilləşmə yolunu işıqlandırır.

İçində coşub-daşan söz tufanını sakitləşdirə bilməyən, dağ çayı kimi coşqulu, dərya kimi təlatümlü, ləngəri dağ silkələyən, kəlmələri ilə könüllər ovsunlayan söz xiridarı kinin, nifrətin insanlığa və mənəvi mühitə dağlıdıçı təsirinə qarşı məlhəm hazırlayanda “Qiyamətdən bir gün əvvəl” idi. Oxucu üçün ərmağan edilən hər bir misra, hər bir cümlə və yaxud bədii ifadə vasitəsi insanlıq dünyasını zənginləşdirməklə yanaşı, ruhun paklığı və saflığı naminə çərçivəyə sığmayan düşüncələri süzgəcdən keçirib “ehsan” edir. Və bütün bunlar qiyamətdən bir gün əvvəl baş verdiyi üçün oxucu ilə həyat arasında ritorikal yaşantıların yeni təzahürünü ortaya çıxarıır. O təzahür isə qələm sahibinin ucalıqdan çılənən işığında ətrafi aydınlaşdırır.

Xələflinin sondan birinci əsəri olan “Bir ayrılıq odu var” isə ustادına - şair-şərqşünas Hüseyin Kürdoğluya həsr edilib. Bu o deməkdir ki, Xələfli daşlı-çinqıllı, enişli-yoxuşlu, dar və kələkötür yollarda əzmlə addımlayıb, ədəbi mühitin asfalt yollarına çıxmaq üçün açılmayan qapıları sözünün sehri ilə açıb. Əsərdə Hüseyin Kürdoğlunun həyatını, yaradıcılıq istiqamətlərini, mühitini və dövrünü yüksək poetik ruhla təqdim və tərənnüm edib. Həyatın dəyəri, humanizm, idealə sədaqət, hər kəsə yalnız bircə dəfə verilən ömrü mənalı yaşamaq... əsərin aşılılığı əsas keyfiyyətlərdir. Bu əsəri ortaya gətirmək üçün məhz “qırxinci qapı”nı açmaq ona müəssər oldu. Qırxinci qapını açmaq üçün isə sirli-sehrli, müəmmalı-möcüzəli otuz doqquz qapıdan keçmək lazımdı. Keçdi də... Və nəhayət, dünyagörüşü, fəhmi, təfəkkürü, istedadı, mükəmməlliyyi və müdrikliyi ilə sonuncu - “qırxinci qapı”nı açmağı bacardı. O qapının arxasındaki elm libasını əyninə geyib, hikmət cövhərini payladı ehtiyac duyanlara. Yəni ustادından aldığı işığın gücünü ilə qaranlıqları aydınlatmağa çalışdı. Və əqidəsi, amalı ilə həyatının “Kredo”sunu yazdı, daha dəqiq desək, söz qalasını restavrasiya etdi.

deyən sənətkarın ömürünün 60-cı baharı bu ərəfələrdə. Deməli, 60-da zimistan yaşadı. Baharlı-zimistanlı ömür yollarında BİR DÖYUNCA SEVİNMƏK üçün DÜYÜNLƏRİ AÇANı gözləyir istedad sahibi. İnanıram ki, ümid dolu gözləntilərin işığı Qarabağı nura qərq eləyəndə sevinəcək “tənha ozan...” ...özü də ürəkdən... Axı Cəbrayıl kimi bir eli itirmək, Qarabağ kimi ön dörd hissəyə bölünmüş məmələkətdən uzaqda didərgin həyatı yaşamaq nə qədər ağır olsa da, o yurda qayıtmək, mənfur erməni düşmənlərimizin ayağını o torpaqlardan kəsmək üçün tək əsgər silahı yox, kəsərlə qələm də lazımdır. Qılıncdan iti qələm...

Qələminiz iti, təbiniz rəvan, sözünüz kəsərlə olsun, ustad! Dağılmış, talanmış ocaqlarımızda görüşmək ümidi...